

**ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В АПК:
цінове регулювання, квотування, ліцензування, держзакупівлі**

4

З початку ХХ ст. у світі спостерігається тенденція посилення державного регулювання економіки. Не є виключенням і Україна. Це зумовлене необхідністю:

- вжиття надзвичайних заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення господарства, особливо в умовах сучасної світової фінансової кризи;
- проведення політики активної структурної перебудови макроекономіки;
- забезпечення адаптації економіки і системи управління до нових ринкових умов;

проведення активної соціальної політики, спрямованої на підтримку соціально незахищених верств населення;

- здійснення антимонопольної політики.

Згідно ст. 5 Господарського кодексу України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин та державного регулювання макроекономічних процесів.

Стан державного регулювання у сфері економіки, якість та стабільність нормативно-правового регулювання впливає, зокрема, і на обсяг залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у цю сферу господарства, а від них, у свою чергу, залежать темпи розвитку економіки України. Неприятливий бізнес-клімат є одним з основних чинників, що негативно впливають на обсяг надходження інвестицій. За результатами рейтингової оцінки, проведеної Всесвітнім банком, Україна займає 142 позицію із 183 країн світу. Не більш сприятливим є і бізнес-клімат у секторі АПК, чим можна пояснити і показник залучення інвестицій у сільське господарство в обсязі лише 6% від обсягу всіх залучених у минулому році інвестицій в українську економіку.

Агропромисловий комплекс (надалі - АПК) - це сукупність галузей економіки, пов'язаних із виробництвом продовольства і предметів широкого вжитку із сільськогосподарської сировини та постачанням їх населенню. Він умовно поділяється на 3 групи галузей: 1) галузі, які виробляють засоби виробництва для сільського господарства, здійснюють його матеріально-технічне забезпечення та виробниче обслуговування; 2) безпосередньо сільськогосподарське виробництво та 3) галузі, які забезпечують рух продуктів виробництва від сільського господарства до кінцевого споживача.

Враховуючи виключну важливість продукції сільськогосподарського виробництва для забезпечення продовольчої безпеки населення країни шляхом задоволення попиту на продукти харчування, сировину й продовольство рослинного і тваринного походження, а також високий експортний потенціал зазначеної продукції, який має наша аграрна країна, одним із першочергових завдань держави є здійснення ефективного регулювання у цій сфері, координація і розвиток міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків.

Регулювання - це такий цілеспрямований вплив суб'єктів на об'єкт, коли визначаються напрям, межі функціонування об'єкта, глобальні стратегічні цілі, головні завдання, засоби їх розв'язання.

Державне регулювання АПК - це побудована на законодавстві одна з форм державного впливу на АПК шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на коригування економічної діяльності фізичних та юридичних осіб у сфері АПК, що підтримується можливістю застосування правових санкцій при їх порушенні.

Для реалізації економічної політики, виконання цільових та інших програм економічного і соціального розвитку держава застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Згідно ч. 2 ст.12 Господарського кодексу України основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, зокрема, є:

- державне замовлення;
ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація і стандартизація;
застосування нормативів та лімітів;
регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

5

Ліцензування певних видів господарської діяльності. Як було зазначено вище, одним із засобів державного регулювання є ліцензування. Ліцензування, як елемент легітимації суб'єкта господарювання, розглядається як підтвердження державою законності входження суб'єкта у відносини господарського обороту, його відповідності певним кваліфікаційним вимогам та здатності на належному рівні здійснювати ту чи іншу господарську діяльність. Основним законодавчим актом, який регулює питання ліцензування, є ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. № 1775-III. Одним із принципів державного регулювання у цій сфері є запровадження ліцензування окремого виду господарювання лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання. Крім цього, ліцензування не може використовуватись для обмеження конкуренції.

Ліцензія - це документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання (ліцензіата) на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Ст. 9 ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» визначений перелік видів діяльності, які підлягають ліцензуванню. Окремі з них тією чи іншою мірою стосуються здійснення господарської діяльності у сфері сільського господарства, зокрема:

- виробництво ветеринарних медикаментів і препаратів, оптова, роздрібна торгівля ветеринарними медикаментами і препаратами (п.6);
- торгівля пестицидами та агрохімікатами (тільки регуляторами росту рослин) (п. 7);
- культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України (п. 19);
- ветеринарна практика (п. 23);
- торгівля племінними (генетичними) ресурсами, проведення генетичної експертизи походження та аномалій тварин (п. 37);
- проведення фумігації (знезараження) об'єктів регулювання, визначених Законом України "Про карантин рослин", які переміщуються через державний кордон України та карантинні зони (п. 38);
генетично-інженерна діяльність у замкненій системі (п. 44);
торгівля рідким паливом з біомаси та біогазом (п. 45).

Здійснення контролю у сфері ліцензування покладено на органи державної податкової служби - щодо наявності ліцензії (п.4 ст.10 ЗУ «Про державну податкову службу»), органи ліцензування - щодо дотримання ліцензійних умов (ч. 8 ст. 20 ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»).

6

Невиконання вимог законодавства щодо отримання ліцензій та укладення господарсько-правових договорів на ліцензовані види діяльності без ліцензії може потягти ряд несприятливих наслідків, зокрема: можливість застосування адміністративного арешту активів, визнання договору недійсним і стягнення в доход держави коштів, одержаних за таким договором, застосування фінансових санкцій, а для посадових осіб суб'єкта господарювання - притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Ліцензування та квотування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Від ліцензування певних видів господарської діяльності у загальному порядку необхідно розрізняти інститут ліцензування у сфері зовнішньоекономічної діяльності, який регулюється ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ. Згідно ст.16 зазначеного закону з метою формування раціональної структури експорту та імпорту окремих видів товарів, виконання відповідних міжнародних договорів може запроваджуватись ліцензування зовнішньоекономічних операцій, яке полягає у наданні органом виконавчої влади з питань економічної політики дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів.

Ліцензування експорту (імпорту) товарів здійснюється у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування.

Автоматичне ліцензування здійснюється щодо товарів, для яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження). Таке ліцензування не справляє обмежувального впливу на товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню, оскільки виконує скоріш статистичну (облікову) функцію.

Так, автоматичному ліцензуванню у 2011 р. підлягає імпорт та експорт товарів, які можуть містити озоноруйнівні речовини. Перелік цих товарів затверджений у Додатку 4 до постанови КМУ від 22.12.2010 р. № 1183 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2011 рік». Серед них, зокрема, і товари, що використовуються у сільськогосподарському виробництві, зокрема, інсектициди, родентициди, фунгіциди, гербіциди, засоби, що запобігають проростанню паростків, та регулятори рослин, дезінфекційні засоби та аналогічні засоби, подані у формах або упаковках для роздрібної торгівлі або як препарати або у вигляді готових виробів (наприклад, стрічки, оброблені сіркою, гноти, свічки і папір липкий від мух).

Неавтоматичне ліцензування передбачає надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження). Неавтоматичне ліцензування експорту (імпорту) використовується в разі встановлення квот (кількісних або інших обмежень) на експорт (імпорт) товарів.

Щорічно КМУ визначає Перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, а також перелік квот на наступний рік. На 2011 рік такий перелік, як зазначено вище, затверджено постановою КМУ від 22.12.2010 р. № 1183. В ній передбачено, зокрема, перелік та квоти с/г продукції, імпорт якої з Республіки Македонія підлягає ліцензуванню в рамках тарифної квоти відповідно до положень Угоди про вільну торгівлю між Україною та Республікою Македонія від 18.01.2001 р., ратифікованої ЗУ від 05.07.2001 р. № 2599-ІП.

Постановою КМУ від 04.10.2010 р. № 938 з наступними змінами встановлено обсяги квот на окремі види сільськогосподарської продукції, експорт якої підлягає ліцензуванню до 31 березня 2011 р., і затверджено Порядок видачі

ліцензій на їх експорт та розподілу квот. Слід зазначити, що останнім часом спостерігається тенденція посилення державного регулювання у сфері експорту сільськогосподарської продукції, про що свідчить, зокрема, реєстрація у Верховній Раді України законопроектів № 8053, внесеного на розгляд парламенту 01.03.2011 р., № 8163 від 25.02.2011 р. Останній, зокрема, пропонує обмежити право експортувати сільськогосподарську продукцію, залишивши його лише безпосереднім виробникам, державному агенту, а також компаніям, які проінвестували у вирощування цієї продукції не менше 50% від її вартості. Як відмічають, незалежні експерти, зазначені законопроекти можуть викликати посилення монополізації ринку зернових з усіма впливаючими з цього негативними наслідками.

7

Іншим прикладом застосування механізму квотування та ліцензування у сфері зовнішньоекономічної діяльності є квотування імпорту цукру-сирцю із тростини. Так, ЗУ «Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини» від 30.11.2006 р. № 404-V було встановлено щорічну тарифну квоту на ввезення в Україну з 1 січня по 31 грудня зазначеної продукції в обсязі 260 тис. тонн за ставкою ввізного мита у розмірі 2% її митної вартості. Цей закон набрав чинності з 01.01.2009 р. (після набуття Україною членства в СОТ), і на його виконання КМУ постановою від 12.11.2008 р. № 1002 затвердив Порядок щорічного розподілу тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини між країнами-членами СОТ у 2009-2010р.р. На підставі розподілу зазначеної квоти Мінекономіки видає ліцензії на імпорт в України такого цукру, керуючись відповідним Порядком, затвердженим наказом Мінекономіки від 20.01.2009 р. № 15.

Цінове регулювання ринку сільськогосподарської продукції. Згідно з нормами ст. 3 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004р. № 1877-IV державне цінове регулювання полягає у встановленні гуртових (оптових) цін на окремі види с/г продукції шляхом визначення мінімальних та максимальних інтервенційних цін, а також у застосуванні інших заходів, передбачених цим Законом, при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Виключний перелік можливих об'єктів державного цінового регулювання закріплений п.3.3.1 ст. 3 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України». Конкретний перелік с/г продукції та періоди державного регулювання цін на неї визначає КМУ відповідно до ринкової кон'юнктури та в результаті моніторингу аграрного ринку. Так, Перелік об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2011-2012 роках затверджений постановою КМУ від 26.01.2011 р. № 67.

Об'єкти цінового регулювання закріплені не лише ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства», а й іншими законодавчими актами, зокрема, ЗУ «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17.06.1999 р. № 758-XIV. Згідно ст. 6 цього Закону мінімальна ціна на цукрові буряки, які поставляються для виробництва цукру квоти "А" (це - квота поставки цукру на внутрішній ринок, максимальна кількість цукру для поставки на внутрішній ринок з 1 вересня поточного року до 1 вересня наступного року для задоволення внутрішніх потреб), а також мінімальна ціна на цукор квоти "А" визначаються щорічно КМУ за пропозиціями Мінагрополітики. Слід зазначити, що положення цієї статті стосовно запровадження мінімальної ціни на цукор були предметом розгляду КСУ, рішенням якого від 15.04.2004 р. № 10-рп/2004 ці норми було визнано конституційними, як і норми ч.3 ст. 9 цього ж закону щодо стягнення

8

штрафу "у розмірі подвійної вартості цукру, реалізація якого здійснена з порушенням встановленого порядку". Таким порушенням може бути здійснення поставок цукру на внутрішній ринок понад встановлену квоту або реалізації його за цінами, що нижчі від визначеної мінімальної ціни.

З метою стримання зростання цін на продукти харчування КМУ постановою від 17.10.2007 р. № 1222 запровадив процедуру декларування зміни оптово-відпускних цін на основні продовольчі товари: борошно пшеничне вищого, першого і другого сорту, борошно житнє обдирне, яловичину, свинину, м'ясо птиці (тушка), ковбасні вироби варені, крім вищого сорту, молоко коров'яче питне з вмістом жиру до 2,5%, сир кисломолочний з вмістом жиру до 9%, сметану з вмістом жиру до 20%, масло вершкове з вмістом жиру до 72,5%, яйця курячі, цукор-пісок, олію соняшникову.

Згідно встановленого КМУ порядку суб'єкти господарювання, які виробляють такі продукти харчування чи здійснюють їх оптову поставку, у разі збільшення ціни більш ніж одного разу на місяць і більш ніж на 1% зобов'язані попередньо задекларувати ці зміни у Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських держадміністраціях. Зміна оптово-відпускних цін здійснюється з дати погодження керівником облдержадміністрації декларації зміни цін.

Державний контроль за цінами проводиться при встановленні і застосуванні державних фіксованих та регульованих цін і тарифів Державною інспекцією з контролю за цінами, державними інспекціями з контролю за цінами в Автономній Республіці Крим, областях, м.Києві та Севастополі. У разі порушення державної дисципліни цін згідно ст. 14 ЗУ «Про ціни та ціноутворення» від 03.12.1990 р. № 507-ХІІ вся необгрунтовано одержана підприємством сума виручки підлягає вилученню в доход відповідного бюджету, а також стягується штраф у двократному розмірі необгрунтовано одержаної суми виручки. Крім цього, посадові особи суб'єкта господарювання можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності згідно ст. 165-2 КпАП України.

Державні закупівлі сільськогосподарської продукції. Ст.12 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства» передбачена можливість запровадження за рішенням КМУ режиму заставних закупівель. Таке рішення було прийнято постановою КМУ від 06.08.2008 р. № 705 «Про запровадження режиму державних заставних закупівель зерна».

Згідно цього режиму виробникам зерна, яке є об'єктом державною цінового регулювання, щороку у період з 1 липня поточного до 1 квітня наступного бюджетного року Аграрним фондом, як державною спеціалізованою установою, уповноваженою Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України, надається бюджетна позика під заставу такого об'єкта в межах коштів, передбачених у державному бюджеті, але не вище 80% розміру мінімальної інтервенційної ціни.

Виробник зерна, який виявив бажання отримати бюджетну позику, подає Аграрному фонду або його регіональному відділенню заяву, виписку з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, копію свідоцтва платника ПДВ, подвійне складське свідоцтво, посвідчення про якість зерна (сертифікат якості Державної хлібної інспекції). Рішення про надання бюджетної позики приймає Аграрний фонд за умови наявності у державному бюджеті передбачених на це коштів. Позичальник забезпечує доставку зерна на сертифікований зерновий склад, укладає з Аграрним фондом кредитний договір

та передає йому подвійне складське свідоцтво на зерно, передане на зберігання зерновому складу.

Кредитний договір укладається на строк не більший одного маркетингового періоду.

В подальшому позичальник вправі:

- 1) або повернути бюджетну позику, сплативши відповідні проценти за користування нею (як передбачено п.12.4 ст. 12 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства», плата за користування бюджетною позикою встановлюється на рівні 50% від середньозваженого процента за кредитами банків, наданих строком до 12 місяців і повністю забезпечених заставою), і отримати назад заставлене зерно;
- 2) або подати Аграрному фонду заяву про добровільний продаж заставленого зерна до державного інтервенційного фонду на умовах погашення фінансових зобов'язань, що передбачені кредитним договором.

9

Таким чином, провівши аналіз економічної та правової суті лише окремих засобів державного регулювання у сфері АПК, можна дійти висновку про те, що якісні зрушення в економіці і докорінні зміни в організації сільського господарства, збільшення масштабів і ускладнення сільськогосподарського виробництва викликали появу принципово нових форм і методів державного регулювання у цій сфері. Зокрема, держава в особі уповноважених органів здійснює регулювання у таких формах: правотворчій (шляхом видання певних нормативно-правових актів), правозастосовній (шляхом видання певних актів індивідуальної дії, зокрема, ліцензій, дозволів), правоохоронній (шляхом застосування тих чи інших заходів відповідальності до суб'єкта господарювання чи його посадових осіб), організаційній (наприклад, шляхом організації здійснення державних заставних закупівель Аграрним фондом України). Однак зміни, які постійно відбуваються у світі, викликають певні зміни й у нашій країні, яка, в силу відкритості кордонів та інтеграції у світове співтовариство, є його частиною. Зазначені виклики вимагають постійної зміни та вдосконалення засобів державного регулювання у сфері АПК, кінцевою метою якого є забезпечення їх адекватності та ефективності.